

Teie ees olev kogumik koondab põhiosas 13.–14. X 2000 Tallinnas peetud rahvusvahelise seminari "Koht ja paik II" ettekannete põhjal valminud artikleid. Neile lisaks sisaldab kogumik nelja samal ajal ja samal teemal kirjutatud uurimust (autorid Maie Kalda, Ingrid Velbaum, Peeter Linnap, Kristiina Hellström).

"Koht ja paik" on keskkonna ja selle representatsioonidega tegelev interdistsiplinaarse suunitlusega seminaridesari. Tähelepanu pööramine inimese ja keskkonna vahelistele suhetele on eri teadusalade uurijate jaoks Eestis muutunud viimastel aastatel järjest olulisemaks. Tõdemus, et iga sündmus või nähtus leiab kusagil *aset*, sunnib mõtlema ka mitmesuguste ruumi ja ruumilisusega seotud mõistete tähendussisu üle. Seminari "Koht ja paik" alateemaks 2000. aastal oli "Kultuur ja maastik". Nii KULTUUR kui MAASTIK on avaraid ja metafoorseid tõlgendusi võimaldavad mõisted. Mõlemad viitavad inimkesksele vaatenurgale, seetõttu olidki järjekorras teise seminari peaküsimusteks inimtegevuse ja -kogemuse ning keskkonna suhe, maastik kui keskkonna kogemise, kirjeldamise ja kujutamise viis.

Mõlemaid mõisteid võib vaadelda vägagi erinevate valdkondade lõikes – autorite hulgas on geograafe, kunstiteadlasi, keskkonnaestetikuid, semiootikuid ja kirjandusteadlasi. Sellest on tingitud ka esitatud vaatenurkade paljusus. Samas tõusevad sellest paljususest esile siiski teatud ühisjooned ja dominandid: inimese loov suhe keskkonda, keskkonna ja kunsti vahekord, looduse ja kultuuri osa kunstikavatsuslikes tekstides, maastiku ja representatsiooni suhe.

Kogumiku ülesehitus on teemade asetusest laienev. Esimene osa, "**Maastik ja kultuur**", koondab autoreid, kelle huvikeskmes on reaalne keskkond, maastik, selle esteetilised funktsioonid. Arnold Berleant vaatleb oma sissejuhatavas essees kogemuse esteetilist loomust, leides, et inimese seotus paigaga on ühtlasi loomeakt. Sven Arntzeni kirjutis lähtub kultuurmaastike käsitusel ökofilosoofilisest vaatepunktist. Kaia Lehari artikkel keskendub ühele keskkonnaestetikas seni väheanalüüsitud fenomenile – talvele –, vaadeldes selle aastaaja eriomast rolli

paikade tähenduste muutjana põhjamaade kultuuris. Timo Maran võtab ökosemiootilises võtmes vaatluse alla lokaalsuse kui ühe subjekti ja teda ümbritseva keskkonna suhte vormi. Hannes Palangu ja Piret Paali ühisartikli lähtepunktiks on maastiku-mõiste erinevad tõlgendusvariandid. Nende kaudu jõuavad autorid konkreetsete paikade loomise ja kaotamiseni ühe Kõrvemaa metsatalu näitel. Esimese osa lõpetab Kristiina Hellströmi arutus väärtustatud põllumajandusmaastike riikliku hoolduse eri aspektidest.

Järgnevates artiklites saab üha suurema kaalu maastiku ja keskkonna representatsioon abstraktsetemates ja konkreetsemates vormides. Teine osa, "**Maastik, tähistamine ja representatsioon**", koondabki selle suunitlusega kirjutisi. Pauli Tapani Karjalainen käsitleb maastiku erinevaid kujutamiseviise geograafi vaatevinklist, eristades kolme võimalust, mida võiks tinglikult nimetada kaugeks (teaduslik), intiimseks (kogemuslik) ja konkreetset abstraktseks (eksistentsiaalne). Ruumi ja koha semiootilist loomust ning ruumi semiootilise korra säilitamist ja edasikandmist kultuuritraditsioonis vaatlleb Anti Randviir; semioosi ja sümmeetria suhteid Peet Lepik. Järgnevate käsitluste autorid keskenduvad kitsamalt konkreetsetele teemadele. Stella Pelše kirjutab 20. sajandi alguse modernistide pildiruumi teooriaist, Virve Sarapik maastiku pildilise ja sõnalise representatsiooni probleemist. Kristiina Ābele osutab 19. ja 20. sajandi vahetuse läti kunsti maalähedust analüüsides maastiku kasutamise metafoorsetele võimalustele kujutavas kunstis. Janis Kalnačsi Saksa okupatsiooni aegse läti maastikumaali vaatlus toob välja selle žanri võimalused olla pääsuks valitsevast propagandast. Ruta Čaupova liigub ajas veelgi lähemale, käsitledes perioodi 1960. aastate lõpust kuni tänapäevani, näidates järjepidevust läti maastikukeskse ja maalähedase kunsti ning vabaõhukulptuuri võimsa traditsiooni vahel. Kogumiku teise osa viimastes artiklites avardub teema piltkunstidelt koha ja ruumi loomiseni, mis omakorda loovad ja vormivad inimese kohataju. Peeter Linnap analüüsib kohtade talletamist fotodel, osutades reaalsuse representeerimise ideoloogilistele tagamaadele ning fotokujutise süütuse näivusele. Karin Paulus võrdleb nõukogude- ja kaasaegse Eesti kodu-fenomene. Mari Laanemets tegeleb monumentidega linnaruumis; nende vaikiva rolli avamise vahendiks on kolm Hanno Soansi monumentidega seotud *performance*'it 1990. aastate lõpust. Anneli Saro ja Liina Undi artiklid vaatlevad koha lavastamist ja muut[u]mist mängu toimumispaigaks, lavastuse väljumist traditsioonilisest, hoone poolt raamistatud teatriruumist ja ruumi sakraliseerumist lavastuse kaudu.

Kolmas osa, "**Keskkond, koht, tekst**", ühendab artikleid, mille teemaks on keskkonna, looduse ja linna suhe verbaalse tekstiga. Autorite huviskaala on siingi avar, ulatudes idüllilistest paikadest aheraladeni, rahvuslikult olulise, arhetüüpse loodusemotiivi kujutamisest agulini. Tühermaa rolli vene kultuuris, keelenäidetest ja traditsioonilisest kultuurist XX sajandi modernistlike tekstideni vaatleb Natalia Zlydneva. Maie Kalda käsitusobjektiks on aguli ruumipoeetika erinevad aspektid eesti kirjanduses. Ingrid Velbaum süveneb pastoraali ja idüllilise kronotoopi Herbert Salu "Lasnamäe lamburite" näitel. Peterburi teksti kontseptsioonist lähtudes püüab Anneli Mihkelev eesti luule põhjal konstrueerida Tartu ja Tallinna tekste. Marja Kallasmaa artikkel lisab keeleteadlase vaatenurga, tuues välja kohanimede inimest ja keskkonda vahendava rolli. Kadri Tüür analüüsib metsa kujundi seoseid A.H. Tammsaare "Kõrboja peremehe" tegevusliinidega. Ene-Reet Soovik käsitleb maastikukujutisi Paul-Eerik Rummo luules kaasaegse kultuurigeograafia, eeskätt Chris Fitteri teooria raamistikus. Maria Zadencka artikkel analüüsib kahe piirideta maastikutüübi, mere ja stepi tähenduste muutumisi poola kultuuris rahvusliku eneseteadvuse ja -määramise ideede taustal. Kogumiku lõpetab Arne Merilai poeesia ja esseistika piire kompav kirjutis, mis on kantud haavatud kohavaimu painest.

Seminari ettekandeid peeti nii inglise kui eesti keeles, kogumiku artiklite keelevaliku tingis põhimõte, et eestikeelsed kaastööd avaldati eesti- ja ingliskeelse paralleeltekstina, ingliskeelsed varustati eestikeelsete kokkuvõtetega.

Kogumiku koostajad ja toimetajad tänavad suure abi eest Marika Liivamäe, Maie Kaldat, Stewart Johnsonit ja kõiki abivalmeid ja kannatlikke autoreid. Rahalist tuge pakkusid Eesti Kultuurkapital, Tallinna linn, Eesti Kunstiakadeemia – ilma selleta raamat vaevalt ilmavalgust oleks näinud. Raamat on valminud kahe asutuse – Eesti Kunstiakadeemia kunstiteaduse instituudi ning Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse ühistööna.

Toimetajad